

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 3

Рівне – 2014

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне: Видавництво ТзОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович — академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка;

Ямницький Вадим Маркович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна — доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету;

Литвиненко Світлана Анатоліївна — доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович — доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна — доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробійов Анатолій Миколайович — кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна — кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28.11. 2014 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р.**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20, e-mail: dokacentr@mail.ru.

Список використаних джерел:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм // – М.: Наука, 1991. – 576 с.
2. Зобенько Н. А. Аналіз мотивів та механізмів формування девіантної, протиправної поведінки / Н.А. Зобенько [Електронний ресурс] // <http://archive.nbuv.gov.ua> [сайт]. – Електрон. дані. – Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». - № 20. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvu/Ped/2011_21/zobenko.pdf.
3. Ківенко Н. В., Лановенко І. І., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: Монографія / Н.В. Ківенко, І. І. Лановенко, П. В. Мельник // – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 134 с.
4. Коэн А. К. Отклоняющееся поведение и контроль за ним / А. К. Коэн // Американская социология: перспективы, проблемы, методы // Пер. с англ. В. В. Воронина и Е. В. Зиньковского. – М.: Прогресс, 1972. – С. 282-296;
5. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий // – М.: Просвещение, 1972. – 255 с.
6. Мартинюк І. А. Патопсихологія: Навч. посіб. / І. А. Мартинюк // – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 208 с.
7. Мертон Р. Соціальна теорія і соціальна структура / Р. Мертон // – М.: АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.
8. Піча В. М. Соціологія: Навч. підруч. / В. М. Піча // – Львів: "Магнолія Плюс", "Новий світ-2000", 2004. – 277 с.

***Резюме.** В статті розглядаються теоретико-методологічні підходи до вивчення мотивів та механізмів формування девіацій у молодіжній групі. Аналізується специфіка змісту та форми, умов та факторів, що сприяють розвитку девіантного поведінки в середовищі молодіжної групи.*

***Ключові слова:** девіації, деструкції, деформація світогляду, середовище молодіжної групи.*

***Summary.** The article deals with theoretical and methodological approaches to the motives and mechanisms of formation deviations among youth. The specificity of a content and a form, conditions and factors, which assist the development of the deviant behavior in the youth environment.*

***Key words:** deviations, destruction, deformation of the world view, the youth environment.*

УДК 159.923-057.19

О.В. РУДЮК

ВЕРИФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я» У ПЛОЩИНІ АНАЛІЗУ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ВТРАТИ РОБОТИ У БЕЗРОБІТНИХ

***Резюме.** Стаття присвячена обґрунтуванню концепту «психологічне здоров'я» як методологічної основи вирішення проблеми конструктивного подолання кризи втрати роботи у безробітних. Визначено психологічну суть та роль психологічного здоров'я у детермінації процесів конструктивного подолання кризи професійного виключення у безробітних.*

***Ключові слова:** криза, безробіття, професійне виключення, особистість, психічне здоров'я, психологічне здоров'я, подолання кризи.*

Постановка проблеми. Економічна криза, перманентний характер якої визначає сучасні реалії розвитку нашого суспільства, є сьогодні для багатьох пересічних українців не просто абстрактним поняттям, а викликом у площині забезпечення основних вітагенних потреб. Якщо обмежитись соціально-психологічним виміром аналізу даного явища, то стає очевидним, що більшість ризиків, які закономірно маніфестують в ситуації економічної депривації, пов'язані з дезорганізацією особистості в площині її соціальної взаємодії, що неминує приводить до втрати нею життєвих орієнтирів і перспектив, виникненням загрози її персональній безпеці: особистісній, соціальній, професійній тощо.

Безперечно, кумуляція негативного потенціалу цих ризиків найбільш яскраво експлікується в ситуації втрати роботи, яка очевидно є основним і закономірним дериватом кризи в економічній площині суспільного розвитку. Розставляючи відповідні концептуальні акценти, хотілося б змістовно охопити аналізом ту частину кризової феноменології, яка пов'язана з переживанням стану професійного виключення у безробітних. Наукова рефлексія кризового стану, в якому сьогодні перебуває вітчизняний ринок праці, і проблем, які переживає особистість у зв'язку з втратою або відсутністю зайнятості, дозволяє констатувати, що сучасний стан їх психологічного осмислення далеко ще не повний і до кінця не вичерпаний.

В цьому контексті важливо розуміти, що будь-які модальності кризової феноменології, релевантні ситуації професійного виключення, є суть психологічними за своєю природою, адже породжуються активністю особистості самого безробітного, яка сприймає і осмислює їх, прагне протистояти труднощам і вибудувати нові стосунки зі світом. Дуже часто такі ненормативні обставини індивідуального життя супроводжуються втратою почуття визначеності і прозорості у відношенні власного майбутнього, депривацією базових потреб, професійною і соціальною маргіналізацією, втратою сенсу життя, і, як наслідок, – переживанням життєвої кризи.

В перспективі забезпечення комплексу внутрішньо релевантних умов успішного подолання кризи втрати роботи важливим є розуміння ролі особистісної детермінанти у психосоціальної адаптації безробітних.

Без активності безробітного в процесі переживання кризи, без внутрішньої готовності до пошуку шляхів подолання професійних проблем за рахунок активізації і переосмислення своїх внутрішніх резервів, без активної смислової роботи по дискредитації неадекватних новій соціальній ситуації цінностей, вирішення цієї проблеми навряд чи буде успішним.

Для аналізу умов і можливостей конструктивного переживання життєвої кризи, що виникає в обставинах ненормативної логіки професійного розвитку людини, потрібні поняття, які співвідносяться не з окремими характеристиками емоційно-регулятивної сфери особистості, а з її цілісною представленістю у формі системно-динамічного, інтегрального утворення. Така рефлексивна позиція дозволить виявити цілий шерег важливих для нашого аналізу особливостей прояву кризових феноменів, а також умов і закономірностей їх конструктивного подолання.

Виходячи з такої логіки, принципово важливим для подальшої психологічної інтерпретації закономірностей подолання кризи у безробітних є концепт *психологічне здоров'я*, верифікація якого, на нашу думку, забезпечить репрезентативну методологічну основу для розуміння змістових і результативних його параметрів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про виражений науковий інтерес до проблеми психологічного здоров'я особистості, що репрезентується цілою низкою різноманітних напрямків її вивчення. Зокрема це поняття стало центральним для цілого ряду вітчизняних (Галецька І., Дубровіна І., Лищук В., Ложкін Г., Моляко В., Помиткін Е., Торохтій В. та ін.) і зарубіжних (Маслоу А., Перлз Ф., Франкл В. та ін.) досліджень. Проте при всій результативності такого пошуку, загальноприйнятого дефініційного визначення поняття *психологічне здоров'я* ще досі немає. Наукова дискусія з приводу теоретичних аспектів психологічного здоров'я фокусується на поясненні суті даної психологічної категорії в залежності від концептуальної позиції дослідника. Теоретичні та емпіричні розвідки в цьому напрямку забезпечили репрезентативне концептуальне тло для психологічної інтерпретації широкого спектру пов'язаних з ним феноменів.

Серед тих авторських позицій, які володіють високим рівнем евристичної цінності і репрезентативною базою понятійної операціоналізації, можна виділити наступні. Так, у деяких авторів знаходимо визначення психологічного здоров'я як показника нормального розвитку особистості (Дубровіна І.); воно виступає продуктом творчої самореалізації, самовираження, саморозвитку індивіда (Маслоу А.); показником особистісної зрілості (Нікіфоров Г.). Деякі дослідники операціоналізують це поняття як інтегративний показник життєво важливих функцій особистості (Ананьєв Б.); визначають його мірою творчості особистості (Моляко В.); ототожнюють його з показником духовності особистості (Васильєва О.); розглядають як чинник соціальної успішності індивіда (Бакштанський В., Тунгусова Т.). Проте стан розробки проблеми психологічного здоров'я особистості не може вважатися достатнім в силу відсутності концептуальних передумов її аналізу у площині конструктивного переживання і подолання особистісних криз, викликаних безробіттям.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні концептуального статусу поняття *психологічне здоров'я* як методологічного базису вирішення проблеми конструктивного подолання кризи втрати роботи у безробітних.

Виклад основного матеріалу. В контексті теоретико-методологічних завдань нашого дослідження спробуємо систематизувати і узагальнити актуальний дефініційний ряд поняття *психологічне здоров'я*, представлений у сучасній психологічній теорії і практиці.

Багатогранність поняття *психологічне здоров'я* дозволяє великій кількості дослідників виділяти найрізноманітніші його аспекти. На думку І. Дубровіної термін *психологічне здоров'я* позначає тісний зв'язок з вищими проявами людського духу і дозволяє виділяти власне психологічний аспект проблеми психічного здоров'я на відміну від медичного, соціологічного, філософського та інших аспектів [7; с. 52]. Ця сентенція потребує більш детального уточнення в ракурсі змістової диференціації понять *психологічне здоров'я* і *психічне здоров'я*.

У словнику під редакцією А. Петровського і М. Ярошевського [див.: 8] зроблено спробу визначити психічне здоров'я не з медичної, а з психологічної точки зору. Психічне здоров'я розглядається як стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ і забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки і діяльності. Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і функціонування психічного апарату, яке дозволяє адекватно відображати реальність і керувати власною поведінкою. Воно виступає передумовою психологічного здоров'я. Власне І. Дубровіна і тлумачить термін *психічне здоров'я* у відношенні перш за все до окремих психічних процесів і механізмів [7].

Якщо провести більш змістовну диференціацію поняття *психологічне здоров'я*, спираючись на позицію цього автора, то стає очевидним, що психологічне здоров'я заключається в тому, що людина знаходить достойне, з її точки зору, місце в пізнаваному нею світі. Це означає, що психологічне здоров'я передбачає інтерес до життя, свободу думки та ініціативу, активність і самостійність, відповідальність і здатність до самопожертви, віру в себе і повагу до іншого, здатність до сильних почуттів і переживань, усвідомлення власної індивідуальності і радісне здивування з приводу неповторності і своєрідності оточуючих, творчість у найрізноманітніших сферах життя і діяльності.

Співзвучно позиції І. Дубровіної знаходимо визначення цих понять у І. Галецької [3; с. 79-85]. На думку автора, поняття *психічне здоров'я* насамперед стосується механізмів та структури психічних процесів та станів, здатності до саморегуляції та координації діяльності згідно з існуючими нормативами, а також функціональної ресурсності. В рамках моделі двохфакторної структури психічного здоров'я І. Галецька змістовно диференціює поняття *структурно-процесуального психічного здоров'я* та *психологічного здоров'я*. Структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується психічної діяльності, характеристик процесів та властивостей когнітивної та

емоційно-вольової сфери. Психологічне здоров'я – втілення соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану), оскільки воно є потенційною передумовою забезпечення життєвих потреб для активного способу життя, досягнення власних цілей, адекватної та оптимальної взаємодії з людьми, соціальним та іншим оточенням. Психологічне здоров'я стосується радше семантичних аспектів психічного здоров'я, властивостей Я людини. Якщо структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується механізмів, то психологічне здоров'я охоплює сутнісні властивості ціннісно-мотиваційної та ноогенної сфери людини, її переконання, властивості Я та ідентичність, а також духовну сферу [3]. Семантична і змістовна нетотожність цих понять ілюструється лаконічною позицією Б. Братуся, який говорить про психічно здорову, але особистісно хвору людину [2].

Низка дослідників (В. Слободчиков, А. Шувалов) користуючись обома термінами, диференціювали психологічне здоров'я як вищий рівень психічного, який визначається особистісно-смысловим конструктом та характеризує новою якістю смислових ставлень людини. Наступним, найвищим рівнем, дослідники виокремлюють рівень індивідуально-психологічного здоров'я, оцінка якого залежить від здібностей індивіда будувати адекватні способи реалізації смислових прагнень [9].

Актуальна проблематика займає важливе місце в теоретичних конструкціях А. Холмогорової та Н. Гаранян [10]. Дослідники спеціально не використовують поняття *психологічне здоров'я*, проте активно послуговуються терміном *психічне здоров'я*, наповнюючи його суто психологізованим змістом, а саме, – визначають його як баланс між вмінням віддавати та брати від іншого, бути наодинці та серед людей, любити себе та любити інших тощо [10].

Доволі евристичним і таким, що відповідає завданням нашого дослідження, є підхід до проблеми психологічного здоров'я, запропонований В.Е. Пахальном [6]. Він розуміє психологічне здоров'я як динамічний стан внутрішнього благополуччя (балансу, узгодженості) особистості, що іманентно визначає її сутність. У розумінні автора, психологічне здоров'я виступає як глобальний, універсальний особистісний конструкт, який охоплює індивідний та особистісний рівні психіки; характеризується онтогенетичною динамікою та розкриває закономірності розвитку самовідношення на прикладі відношення до власного здоров'я, що дозволяє своєчасно прогнозувати ті чи інші несприятливі тенденції у становленні особистості та способи їхнього подолання.

Розширене тлумачення терміну *психологічне здоров'я* знаходимо у В. Белова та А. Шмакова, у публікаціях яких психологічне здоров'я визначається як єдина і повноцінна життєдіяльність людини з притаманними їй видовими та індивідуальними біологічними, психологічними і соціальними функціями [1].

Наше розуміння суті поняття *психологічного здоров'я* максимально змістовно співвідноситься з позицією О. Селезньова, у якого цей конструкт комплексно характеризує психологічний механізм захисту особистості від психосоматичних захворювань, виступаючи психологічною системою безпеки, особистісним динамічним потенціалом розвитку духовності. Щодо психічного здоров'я, то у розумінні автора цей термін констатує лише відсутність психічних захворювань, нормує критерії свідомості, пізнавальної, емоційної, рухово-вольової сфер психічної діяльності людини. Психологічно здорові люди особистісно активні, виявляють підвищений інтерес до життя, сповідують свободу думки та ініціативу, активність і самостійність, відповідальність і здатність до самопожертви, віру в себе і повагу до іншого; виявляють здатність до сильних почуттів і переживань, творчість у найрізноманітніших сферах життя і діяльності. Саме психологічне здоров'я, на думку низки дослідників, є головною умовою самоактуалізації особистості, її повноцінного розвитку та функціонування [4].

Така узагальнена позиція знаходить своє відображення на рівні критеріїв, розроблених Всесвітньою Організацією охорони здоров'я в контексті визначення психологічного здоров'я (ВООЗ) [5]:

1. Усвідомлення та відчуття безперервності існування, постійності, ідентичності фізичного і психічного «Я».
2. Відчуття подібності переживань в однотипних ситуаціях.
3. Критичне ставлення до себе, результатів своєї діяльності.
4. Відповідність психічних реакцій силі і частоті впливів, соціальних ситуацій, обставин.
5. Здатність коригувати свою поведінку.
6. Планування своєї діяльності, реалізація цих планів.
7. Здатність змінити свою поведінку відповідно до ситуації.

І хоча система критеріїв психологічного здоров'я ВООЗ є доволі формальною, проте дозволяє досить чітко визначитись у принципових для подальшого психологічного аналізу пріоритетах. Конструкт *психологічного здоров'я* має у нашому розумінні той евристичний концептуальний потенціал, який у площині вирішення кризових життєвих ситуацій, а втрату роботи ми кваліфікуємо саме як кризову життєву ситуацію, може стати для особистості тим буфером і ресурсом, який в якості базової особистісної компетенції забезпечить конструктивне переживання ненормативної кризи професійного виключення. Тому психологічне здоров'я особистості набуває для нас особливого значення в сенсі розуміння механізмів успішного подолання кризових явищ, викликаних безробіттям.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє констатувати достатньо інтенсивну психологічну «експлуатацію» поняття *психологічного здоров'я* у теоретичних підходах вітчизняних авторів, що, в свою чергу, дозволяє використовувати його і в нашій дослідницькій схемі в аспекті важливого предиктора процесу конструктивного подолання кризи професійного виключення у безробітних.

Не акцентуючи уваги на детальному аналізі проблеми критеріїв психологічного здоров'я та параметрів поведінки психологічно здорової особистості, спробуємо репрезентувати той аспект її наукової експлікації, який

безпосередньо пов'язаний з лейтлінією нашого теоретичного аналізу.

Концептуальним інструментом, продуктивним у зближенні ліній аналізу феноменів психологічного здоров'я та подолання кризи безробіття, може стати модель М. Яходи [11]. Свій підхід вона називає соціально-психологічним, підкреслюючи важливість обох складових в розумінні безробіття. Формулюючи своє бачення психологічної сутності безробіття, вона вперше вводить два евристичних поняття – явної і латентної функції трудової зайнятості [11; с. 184].

Автор розглядає трудову зайнятість як соціальний інститут, чия організація і правила функціонування приписують людині, включеній в нього, деякі неминучі форми поведінки і суб'єктивного досвіду. Це відбувається незалежно від того, подобається людині її робота чи ні. Забезпечення прибутку і засобів до існування – прямий наслідок, або явна функція включення у трудову зайнятість. На це звертають увагу практично всі дослідники, часто не помічаючи його латентних функцій, які можна виявити в ситуації втрати роботи. М. Яхода виділяє п'ять таких функцій: 1) праця в силу своєї регулярності і певного часового розпису структурує повсякденне життя людини, робить його впорядкованим, вписує в ритми більш широких соціальних спільностей. Зазвичай безробітні відчувають труднощі в організації своєї поведінки, що позначається на їх мотивації і самопочутті; 2) трудова зайнятість передбачає регулярну взаємодію з колегами, іншими людьми, що створює передумови для встановлення професійних і дружніх контактів, розширення соціального горизонту людини. Взаємодія з колегами не тільки розширює досвід спілкування, але і виступає амортизатором багатьох проблем, що виникають в професійній діяльності і за її межами. Безробіття в значній мірі депривує міжособистісні контакти і спілкування; 3) праця – механізм залучення людини до колективних цілей, оскільки формує не лише зміст індивідуальних трудових цілей, але і пов'язує їх з цілями інших людей і організацій. Це робить людську працю осмисленою, підтримує в людині почуття загальної компетентності. Часто безробітні відчувають безцільність існування і непотрібність; 4) зайнятість формує соціальний статус людини, оскільки пов'язана з виконанням певних ролей на певних позиціях в соціальній структурі суспільства. З одного боку, це впливає на формування персональної ідентичності і самооцінки, з іншого боку, позначається на соціальному статусі інших членів сім'ї і сім'ї в цілому. Втрата роботи переводить людину в ряди аутсайдерів, маргіналів. При цьому психологічні проблеми виникають не тільки у безробітного, але і членів його сім'ї; 5) участь у трудовій зайнятості спонукає до регулярної активності. Відсутність роботи підвищує апатію і безробітним доводиться прикладати додаткові зусилля для самостимуляції.

Якщо всі п'ять функцій депривовані, то висока ймовірність розвитку кризи, подальший сценарій протікання якої може відбуватися вже за деструктивною логікою.

Модель М. Яходи має високу евристичну цінність, що дозволило їй дуже довго перебувати у фокусі теоретико-концептуальних пріоритетів західних і вітчизняних дослідників проблеми безробіття. Резюмуючи викладені ідеї, слід погодитися з нею в розумінні важливості конституюючої функції трудової зайнятості. Втрачаючи роботу, людина не просто втрачає засоби до існування, а цілий комплекс важливих зв'язків із соціальною реальністю. Проте залишається відкритим питання: як депривація явних і латентних функцій трудової зайнятості „переробляється” особистістю і перетворюється в умову і відправну точку конструктивного подолання кризи безробіття?

Можливою відповіддю на це запитання може стати ідея про базовий рівень психологічного здоров'я особистості, конституююча роль якого полягатиме в забезпеченні психологічного ресурсу її захисту, який виконає роль амортизатора сукупного впливу деформації означених латентних функцій, і, таким чином, забезпечить нівелювання негативних психологічних наслідків професійної депривації, викликані безробіттям.

У річищі означеної логіки нашого аналізу хотілося б згадати підхід П. Уорра [12]. Головною складовою підходу П. Уорра є «вітамінна» модель, згідно з якою на психічне здоров'я і поведінку людини в сфері зайнятості впливають дев'ять професійно релевантних параметрів її життєвого середовища: 1) можливість контролювати все, що відбувається і приймати рішення у своїй роботі; 2) можливість використовувати і розвивати свої професійні вміння і навички; 3) особливості цілей і способів залучення до діяльності; 4) різноманітність і варіативність умов праці; 5) прозорість, передбачуваність професійного середовища; 6) можливість заробляти; 7) фізична безпека; 8) можливість встановлення і підтримання міжособистісних контактів; 9) престижність соціального статусу. Депривація будь-якого із зазначених параметрів викликає негативний резонанс у площині психологічного самопочуття, що в ситуації безробіття є очевидним. З іншого боку, загальний депривуючий потенціал ситуації безробіття – феномен нелінійний і відносний, який визначається співвідношенням витрат і зисків для особистості при переході зі стану зайнятого в стан безробітного.

Ще однією ключовою складовою підходу П. Уорра виступають уявлення про базис психологічного здоров'я, який утворюють чотири взаємодіючих фактори: емоційне благополуччя, компетентність, рівень особистої автономії, рівень життєвих домагань. Вони стійкі у часі і впливають на рівень психологічної вразливості в ситуації безробіття [12].

Такі аргументи є свідченням щільної кореляції між факторами психологічного здоров'я особистості та змістовно-процесуальними і результативними показниками конструктивного подолання кризи, викликані втратою роботи. Хоча стверджувати про лінійний характер такої залежності не доводиться.

Висновки. В ході проведеного аналізу було зроблено спробу теоретичної верифікації концепту психологічного здоров'я як одного з важливих психологічних конструктів для фіксації процесів, які розгортаються у площині конструктивного подолання кризи втрати роботи у безробітних. Стає очевидним, що

продуктивне вивчення психологічних закономірностей та механізмів конструктивного подолання кризи професійного виключення у безробітних неможливе без залучення концептуального потенціалу категорії *психологічного здоров'я*, яка, виступаючи одним з важливих предикторів успішного подолання кризи безробіття, змістовно конкретизує перетворюючу активність безробітного в ситуації професійного виключення, забезпечуючи, тим самим, конструювання нової соціальної ситуації зайнятості.

Концептуальний аналіз поняття *психологічного здоров'я* забезпечив розуміння важливості тієї ролі, яку відіграє особистісна детермінанта у психосоціальної адаптації безробітних. Це дає підстави розробляти категорію *психологічного здоров'я* в якості найбільш евристичного понятійного еквіваленту для фіксації змістовно-процесуальних і результативних показників конструктивного подолання кризи професійного виключення у безробітних.

У перспективі подальших розвідок в даному напрямку хотілося б зазначити, що брак валідних психодіагностичних інструментів, з одного боку, і дефіцит репрезентативної бази емпіричних досліджень в річці даної проблематики, – з іншого, є на сьогодні гальмуючим чинником розуміння механізмів і закономірностей генезису і динаміки кризових явищ, викликаних втратою роботи. Це може стати одним із ключових аргументів на користь проведення екстенсивних та інтенсивних пошуків у напрямку встановлення каузального характеру взаємозалежності між факторами психологічного здоров'я та предикторами конструктивного подолання кризи втрати роботи у безробітних.

Список використаних джерел:

1. Белов В.П. Реабилитация больных как целостная система [Текст] / В.П. Белов, А.В. Шмаков // Вестник АМН СССР. – 1987. – № 34. – С. 60–67.
2. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 23–35.
3. Галецька І.І. Психологічне здоров'я як критерій внутрішньої свободи. Психологічні студії Львівського університету. Зб. наук. праць. – Львів, 2004, – С. 79–85.
4. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України [Текст] / За ред. С.Д. Максименка. Т. XII, част. 3. – К., 2010. – 448 с.
5. Здоровье для всех к 2000 году. Глобальная стратегия ВОЗ. – Женева: Изд-во ВОЗ, 1981. – 106 с.
6. Пахальян В.Э. Развитие и психологическое здоровье. – СПб.: Питер, 2006. – 240 с.
7. Практическая психология образования: учеб. пособие / под ред. И.В. Дубровиной. – СПб.: Питер, 2004. – 592 с.
8. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд. полит. лит., 1990. – 297 с.
9. Слободчиков В.И. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей / В.И. Слободчиков, А.В. Шувалов // Вопросы психологии. – 1996. – № 5. – С. 54–78.
10. Холмогорова А.Б. Культура, эмоции и психическое здоровье / А.Б. Холмогорова, Н.Г. Гаранян // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 67–78.
11. Jahoda M. Work, employment, and unemployment: values, theories, and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36, № 2. – P. 184–191.
12. Warr P. Work, unemployment, and mental health / P. Warr. – Oxford : Oxford university press, 1987. – 361 p.

Резюме. Стаття посвящена обоснованию концепта «психологическое здоровье» как методологической основы решения проблемы конструктивного преодоления кризиса утраты работы у безработных. Определена психологическая сущность и роль психологического здоровья в детерминации процессов конструктивного преодоления кризиса профессионального исключения у безработных.

Ключевые слова: кризис, безработица, профессиональное исключение, личность, психическое здоровье, психологическое здоровье, преодоление кризиса.

Summary. The article is devoted to grounding of the concept "psychological health" as a methodological basis for a problem solution of constructive overcoming the crisis of the unemployed job loss. The psychological nature and role of mental health in the determination of processes of constructive overcoming the crisis of the unemployed professional exclusion are defined.

Key words: crisis, unemployment, professional exclusion, personality, mental health, psychological health, overcoming the crisis

УДК 159.922.73

О.А. СЕМЕНЮК, В.І. БЕЗЛЮДНА

РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Резюме. Стаття висвітлює результати експериментального аналізу одного з важливих елементів психологічної готовності дітей дошкільного віку до шкільного навчання – розвиток емоційної складової навчальної діяльності. Автори розкривають сутність емоційної готовності, її особливості, рівень функціонування, шляхи розвитку адекватних рівнів емоційного реагування на навчальні ситуації та корекцію

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Місце просоціальної поведінки у формуванні моральних цінностей особистості	4
Литвиненко С.А. Ігротерапія як метод психологічної допомоги дітям і підліткам.....	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Актуальні проблеми практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів	11
Петренко О.Б. Діяльність педагога зі збереження психічного здоров'я дитини: актуалізація ідей Василя Сухомлинського.....	14
Артемова О.І. Розвиток креативного потенціалу майбутніх практичних психологів в процесі професійної підготовки.....	19
Артимовець А.П., Литвиненко С.А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення.....	22
Бабак К.В. Професійний розвиток особистості у практиці діяльності психологічної служби.....	25
Борейчук І.О., Свінтозельська І.В. Психологічна готовність вчителя як компонент регуляції взаємин між учнями.....	28
Бурдова М.В., Ямницький В.М. Проблема страху смерті у похилому віці.....	31
Бучко В.Б. Психологічна допомога у розв'язуванні конфліктів шляхом переговорів.....	34
Воробйов А.М. Психолого-соціальні концепти внутрішнього конфлікту в учнівській молоді.....	38
Гаврилець Ю. Д., Тукаєв С. В., Різун В. В., Макаруч М. Ю. Закономірності психоемоційного впливу телевізійних новин на молоду студентську аудиторію	42
Главінська О.Д. Аналіз психологічної суверенності як феномену особистісного стилю	46
Демчук О.О., Хупавцева Н.О. Метод проектів як засіб активізації діяльності студентів-психологів	48
Демянюк О.Б. Образ світу в контексті проблеми буття людини і її відношення зі світом	51
Донченко О.С. Креативність в контексті педагогічної творчості вихователя дошкільного навчального закладу.....	55
Дружиніна І.А. Проблема професійної підготовки студентів-психологів: теоретико-прикладний аспект.....	59
Єфимець О.О., Демчук О.О. До проблеми емоційного інтелекту студентів	62
Івашкевич Е.З., Михальчук Н.О. Сенситивність та соціальна уява в структурі соціального інтелекту майбутнього психолога.....	65
Козачок К.В., Романюк В.Л. Особливості післяопераційного стресу у пацієнтів із захворюванням жовчних шляхів в умовах хірургічного відділення	68
Кондратюк А.Ю., Литвиненко С.А. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці	73
Корчакова Н.В. Ранні витоки про соціальності.....	75
Крюкова Л.В. Вплив емоційних чинників на соціально-психологічну адаптованість молодших школярів.....	80
Кулаков Р.С. Психологічний аналіз самооцінки та рівня домагань у структурі професійного самовизначення старшокласників	83
Кулакова Л.М. Психологічні аспекти дослідження почуття власної гідності у молодшому шкільному віці.....	87
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Зв'язки ефективності виконання вправ на уявну ротацію з короткочасною пам'яттю у жінок	90
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Успішність уявної ротації простих і складних геометричних об'єктів у жінок і чоловіків із різним рівнем інтелекту.....	93
Мамчук Л.П., Ямницький В.М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології.....	96
Марчук Ю.С., Созонюк О.С. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	100
Мельник А.М. Аналіз психологічних механізмів зниження тривожності студентів коледжу через призму соціальних агентів: сім'ю, освіту та соціум.....	102
Мичко М.В., Ямницький В.М. Вплив соціального страху на формування особистості в юнацькому віці.....	105
Назаревич В.В. Формування соціальної ідентичності в гандикапних клієнтів у процесі психологічного супроводу ...	109
Новік Л.О. Психологічні основи формування іміджу у студентів-психологів у процесі фахової підготовки.....	112
Ногачевська І.О. Потенціал бібліотерапії у психотерапевтичній допомозі молоді	115
Озарчук О.І., Назарець Л.М. Психологічні основи профілактики суїцидальної поведінки у підлітковому віці.....	118
Осипчук О.П. Особливості розуміння моральних аспектів ситуації у молодшому шкільному віці	120
Павелків В.Р., Панасюк В.М. Теоретико-методологічна характеристика девіацій молодіжного середовища	124
Рудюк О.В. Верифікація концепту «психологічне здоров'я» у площині аналізу подолання кризи втрати роботи у безробітних	127
Семенюк О.А., Безлюдна В.І. Розвиток та корекція емоційної готовності дітей до шкільного навчання	131
Смалько Ф.В., Ямницький В.М. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії	135
Созонюк О.С. Розвиток готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.....	138
Ставицька О.Г., Шиманська Ю.Ю. Особливості застосування методів психологічного впливу на особистість у професійній діяльності слідчого	141
Степанчук І.А., Литвиненко С.А. Психологічні особливості розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці	144

Стернійчук М.Ю., Литвиненко С.А. Психологічні особливості впливу батьківських фігур на становлення ідентичності доньки	147
Сторож О.В. Технологія розвитку творчої соціалізації старшокласників	150
Сушинська Т.С. Особливості довільної невербальної експресії дітей з різними типами образу "Я"	154
Федоренко Р.П. Вплив фінансової незалежності жінки на сексуальні взаємини	158
Федюк Т.М., Безлюдна В.І. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху	161
Шевчик О.М., Немеш О.М. Психологічні особливості тривожності у старшокласників.....	163
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у молодших школярів в процесі адаптації.....	166
Ямницький О.В. Розвиток психологічної науки та професійної підготовки психологів у Фінляндії	170
Яцюк Г.В. Розвиток когнітивно-мотиваційних основ інтимної сфери людини	173
Відомості про авторів	176

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 3

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**

Відповідальний за підготовку збірника до видання **Воробйов А.М.**

Технічний редактор **Суходольський В.І.**

Комп'ютерна верстка **Суходольський В.І.**

Здано до набору 04.12.2014 р. Підписано до друку 10.12.2014 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 23,4. Наклад 100 прим.

Адреса: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ «Дока центр»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011.

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне:
Видавництво ТЗОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.**

ISBN 978-966-2695-01-4

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, психологів закладів освіти, практикуючих психологів, вчителів та керівників закладів освіти, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 159.9

ББК 88